

ŠIAULIŲ REGIONO BIBLIOTEKŲ PASLAUGŲ SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ TURINTIEMS VAIKAMS IR JAUNIMUI PLĖTOJIMAS SIEKiant BIBLIOTEKŲ SOCIALINĖS ĮTRAUKTIES DIDINIMO

Kristina Kulikauskienė

Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka, Šiaulių universiteto Regionų plėtros institutas

El. p. kristinakulikauskiene@gmail.com

Įvadas

Šiandieniniame pasaulyje besikeičiantys visuomenės lūkesčiai lemia ir bibliotekų kaitą – jos tampa informacijos ir inovacijų sklaidos centrais. Bibliotekos kuria, dalijasi žiniomis ir tuo pačiu metu vykdo kultūrinės, edukacinės bei tradicinės knygų saugojimo ir išdavimo veiklas. Viena svarbiausių sąlygų, keliamų bibliotekoms, yra užtikrinti šių veiklų prieinamumą ir sudaryti galimybes jose dalyvauti visiems be išimties asmenims (Düren, Goldstein, Landøy, Repanovici, Saarti, 2019; Irwin, Silk, 2019). Šie aplinkos reikalavimai sukuria prielaidas socialiai įtraukios bibliotekos kūrimui ir išryškina bibliotekų socialinės atsakomybės svarbą. Svarbiausius viešųjų bibliotekų socialinės įtraukties aspektus savo tyrimuose analizavo N. Vohra, V. Chari (2015), S. Thompson (2017), A. Clarke (2012), J. Gaskin (2015), B. J. King (2017), A. Racelis (2018), D. Koller, M. Pouesard, J. A. Rummens (2018), K. Kulikauskienė (2019), kurie socialiai įtraukią biblioteką apibrėžė kaip atvirą ir visiems be išimties prieinamą, gebančią patenkinti visų socialinių dalininkų bei visuomenės narių poreikius. Kalbėdami apie socialiai įtraukias bibliotekas, K. Kulikauskienė (2019), S. Strover (2019) ir E. Carrillo, G. M. Gregory (2019) akcentuoja, kad įtraukios bibliotekos koncepcijoje ypač išryškėja būtinybė atliepti skirtingus socialinių dalininkų poreikius, kuriuos lemia itin didelė bibliotekų socialinių dalininkų įvairovė. Bibliotekos visuomenei siūlo nemokamas informacines, kultūrinės, mokymosi visą gyvenimą bei laisvalaikio praleidimo paslaugas, kuriomis gali naudotis skirtingo amžiaus (vaikai, jaunimas, dirbantys asmenys, senjorai) ir skirtingų socialinių grupių atstovai. O platus ir visoje šalyje išplėtotas įstaigų tinklas bibliotekoms padeda pasiekti socialinę atskirtį patiriančias ir labiausiai pažeidžiamas visuomenės grupes.

Viena iš socialiai pažeidžiamų visuomenės grupių, neretai susidurianti su socialinės atskirties problemomis, yra specialiųjų poreikių turintys vaikai ir jaunimas. Šiai grupei priskiriami turintys įvairių rai-

dos sutrikimų, mokymosi sunkumų bei negalių. Dažniausiai su šiais vaikais dirba mokyklų bibliotekos, o tai lemia faktą, kad didelė dalis tyrimų, kuriuose analizuojamos bibliotekų paslaugos specialiųjų poreikių turintiems vaikams, yra orientuoti į mokyklų bibliotekų paslaugų tobulinimą. Būtent mokyklų bibliotekų kontekstą tyrė A. Gibson (2006), M. Subramaniam, C. Kodama, R. Oxley (2013), F. Lucas (2013), W. Kinsella (2018) ir kt. Viešosios bibliotekos taip pat gali reikšmingai prisidėti prie specialiųjų poreikių turinčių vaikų ir jaunimo poreikių tenkinimo. Viešųjų bibliotekų paslaugų tobulinimo galimybes šiai tikslinei grupei savo tyrimuose nagrinėjo I. Chew, B. Leong, S. E. Higgins (2010), D. Adkins, B. Bushman (2015), J. Keading (2015), J. Keading, D. L. Velasques, D. Price (2017), J. J. Pionke (2017), D. W. Young (2018), B. Crist, C. V. Donovan, M. Doran-Myers, L. Hofschire (2020), išskirdami šių vaikų poreikius bei apibrėždami esmines bibliotekų veiklas, siejamas su paslaugomis specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui.

Pastaraisiais metais mūsų šalyje pastebimas specialiųjų poreikių turinčių vaikų ir jaunimo skaičiaus augimas. Nuo 2017 iki 2019 metų specialiųjų poreikių turinčių vaikų ir jaunimo skaičius Lietuvoje padidėjo 4,4 proc. ir 2019 metais specialiųjų poreikių turėjo daugiau kaip 40 000 vaikų, o tai sudaro apie 12,5 proc. nuo bendro vaikų ir jaunimo iki 18 metų skaičiaus (LR statistikos departamentas, 2020). Ši informacija rodo, kad specialiųjų poreikių turintys vaikai ir jaunimas sudaro ženkliai visuomenės dalį, o laipsniškai didėjantis jų skaičius lemia ir bibliotekų paslaugų pritaikymo šiai tikslinei grupei būtinybę. Specialiųjų poreikių turintys vaikai ir jaunimas yra svarbi bibliotekų socialinių dalininkų grupė, kuriai būtina užtikrinti galimybę gauti bibliotekų paslaugas, nes kuo ankstyvesnis dalyvavimas edukacinėse, socialinėse ir kultūrinėse veiklose gali paskatinti šių vaikų vystymąsi bei raidą. Todėl yra aktualu tirti specialiųjų poreikių turinčių vaikų ir jaunimo poreikius gauti bibliotekų paslaugas ir įvertinti bibliotekų pasirengimą

teikti paslaugas šiai tikslinei grupei, tokiu būdu prisidedant prie bibliotekų socialinės įtraukties didinimo.

Šiame straipsnyje analizuojama mokslinė problema gali būti pristatoma šiais klausimais: *kokios bibliotekų paslaugos yra aktualiausias specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui? Kokios bibliotekų paslaugos turėtų būti tobulinamos siekiant atliepti šios tikslinės grupės poreikius?*

Tyrimo objektas – bibliotekų paslaugos specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui. **Tyrimo tikslas** – išanalizuoti Šiaulių regiono bibliotekų socialinės įtraukties didinimo galimybes paslaugų specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui srityje. **Uždaviniai:** 1) atlikus mokslinės literatūros analizę iširti pagrindines bibliotekų veiklą, siejamą su paslaugomis specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui, sritis; 2) remiantis empirinio tyrimo duomenimis įvertinti Šiaulių regiono bibliotekų teikiamų paslaugų ir šios tikslinės grupės poreikių atitiktį bei iširti bibliotekų socialinės įtraukties didinimo galimybes paslaugų specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui srityje. **Tyrimo metodai:** teorinėje tyrimo dalyje naudota mokslinės literatūros turinio analizė, empiriniam tyrimui atlikti ir medžiagai surinkti pasirinktas kokybinio interviu elektroniniu paštu metodas ir kategorizavimo metodas rezultatų analizei.

Tyrimo metodika ir organizavimas

Straipsnyje pristatomas tyrimas buvo plataus tyrimo „Socialiai įtraukios bibliotekos kūrimas: paslaugų neįgaliesiems plėtojimo aspektas“, atlikto 2019 m. balandžio–lapkričio mėnesiais, dalis. Šiuo tyrimu siekta įvertinti bendrą Šiaulių regiono bibliotekų situaciją teikiant paslaugas socialinės atskirties grupėms (asmenims, turintiems negalią, specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui, senjorams) ir numatyti bibliotekų socialinės įtraukties didinimo galimybes. Duomenų rinkimui pasirinktas struktūruoto interviu elektroniniu paštu metodas. Šis metodas pasirinktas remiantis I. M. Lokman (2006) ir J. E. Hawkins (2018) įžvalgomis ir taikytas dėl plačios tyrimo geografinės aprėpties ir didelio informantų skaičiaus (tyrime dalyvavo 25 informantai iš Šiaulių regiono – Šiaulių ir Telšių rajonų). Tai padėjo sumažinti ekonomines ir laiko sąnaudas, reikalingas tyrimui atlikti. Medžiagos rinkimas vyko 2 etapais:

1) pirmajame etape klausimynas nusiųstas 15-os socialinės atskirties grupėms atstovaujančių organizacijų (neįgaliųjų draugijų, globos namų, dienos centrų, specialiųjų mokyklų) vadovams. Klausimyną sudarė 32 atviri klausimai, dalį klausimų fokusuojant į bibliotekų paslaugas specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui; iš šios grupės surinkta medžiaga vadinama *paslaugų gavėjų tyrimu*;

2) antrajame etape klausimynas buvo išsiųstas 10-ies Šiaulių regiono bibliotekų vadovams; tyrimo instrumentą sudarė 24 atviri klausimai, kurie buvo formuluojami, remiantis ankstesniame tyrimo etape įvardytais probleminiais aspektais; iš šios grupės surinkta medžiaga vadinama *paslaugų teikėjų tyrimu*.

Gautos medžiagos analizei buvo taikyti grupavimo, interpretavimo, apibendrinimo metodai. Siekiant numatyti Šiaulių regiono bibliotekų socialinės įtraukties didinimo galimybes, empirinio tyrimo metu gauti duomenys buvo lyginami su mokslinėje literatūroje išryškėjusiais svarbiausiais bibliotekų paslaugų specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui plėtojimo aspektais.

Tyrimo metu buvo užtikrintas informantų pateiktos informacijos saugumas ir konfidencialumas. Vadovaujantis duomenų apsaugos reikalavimais, iš informantų nebuvo prašoma pateikti jokių papildomų asmeninių duomenų. Dalyvavimas tyrime buvo savanoriškas, visiems informantams buvo nurodytas tyrimo tikslas, tyrimo vykdytojas ir planuojamas tyrimo rezultatų panaudojimas.

Bibliotekų paslaugos specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui teoriniu aspektu

Specialiųjų poreikių turintys vaikai ir jaunimas yra nevienalytė bibliotekų socialinių dalininkų grupė. Jai priskiriami vaikai, turintys įvairių raidos sutrikimų, mokymosi sunkumų bei negalių. Raidos sutrikimams priskiriami *autizmo spektro* sutrikimai, *Aspergerio* sindromas, įvairūs dėmesio ir emocijų valdymo sutrikimai, o dažniausiai pasitaikantys mokymosi sunkumai yra disleksija, disgrafija, diskalkulija ir kt. (Wilson, Steinbrenner, Kalandadze, Handler, 2019). O prie negalių turinčiųjų priskiriami vaikai ir jaunimas, turintys judėjimo, sensorinę (regos ir klausos) bei psichinę negalią. Šių vaikų naudojimąsi bibliotekomis dažniausiai riboja liftų trūkumas, per mažo šrifto knygos, užrašai, kuriuos sunku perskaityti, negalėjimas girdėti to, kas jiems sakoma, ir pan. (Presley, 2017; Pionke, 2017; ALA, 2018). Šie barjerai turi įtakos jų gyvenimo kokybei ir galimybei naudotis viešųjų įstaigų apskritai, tarp jų ir bibliotekų, paslaugomis. Pasak D. Adkins, B. Bushman (2015), su šiais vaikais dažniausiai dirba mokyklų bibliotekos, bet ir viešosios bibliotekos gali reikšmingai prisidėti prie jų poreikių tenkinimo. Šie autoriai teigia, kad viešųjų bibliotekų veiklos, susijusios su paslaugomis specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui, apima tokius procesus: paslaugų kūrimas, aplinkos pritaikymas, darbuotojų kompetencijų tobulinimas, informacijos šaltinių ir technologinės įrangos įsigijimas, bendradarbiavimas su specialiųjų poreikių turintiems vaikams atstovaujančiomis organizacijomis ir paslau-

gų viešinimas. E. Kiani, M. Pashootanizadeh, A. Ansari (2018), akcentuodami, jog vaikystė ir paauglystė yra vieni svarbiausių žmogaus raidos etapų, mato bibliotekos svarbą ir įvertinant šios grupės vartotojų poreikius (poreikio tyrimai) bei juos atliepiant (grįžtamasis ryšys). Remiantis šiomis mokslininkų išvalgomis galima teigti, kad bibliotekų veiklos, siejamos su paslaugomis specialiujų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui, iš esmės atitinka esminius mokslinėje literatūroje (Gibson, 2006; Kaeding, 2015; Kaeding ir kt., 2017; Young, 2018; Kaunda, Chizwina, 2019) apibrėžtus socialiai įtraukios bibliotekos elementus – *bibliotekų valdymą* (kuriame svarbus veiklų kūrimas, vykdymas, pasiektų rezultatų peržiūra, į visus procesus įtraukiant socialinius dalininkus ir tiriant jų poreikius, lūkesčių patenkinimą), *aplinkos* (infrastruktūros ir technologinės įrangos), *informacinių, kultūrinių ir edukacinių paslaugų pritaikymą, darbuotojų kompetencijų nuolatinį tobulinimą, bendradarbiavimą* su specialiujų poreikių vaikų švietimu bei užimtumu besirūpinančiomis organizacijomis ir *informacijos apie šias paslaugas viešinimą*, pabrėžiant šiai socialinių dalininkų grupei aktualiausius aspektus.

Bibliotekų *valdymo* srityje svarbu tinkamai įvertinti socialinių dalininkų – šiuo atveju specialiųjų poreikių turinčių vaikų ir jaunimo – poreikius bei įtraukti jų atstovus į paslaugų kūrimo, įgyvendinimo ir vertinimo etapus. Kaip pastebi D. Adkins, B. Bushman (2015), J. Kaeding (2015), M. H. Brannen, S. Milewski, T. Mack (2017) ir N. A. Sanchez-Rodriguez, J. LoGiudice (2018), bibliotekos, norėdamos pradėti kurti paslaugas specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui, turėtų užmegzti ryšius su mokyklomis, turinčiomis specialiųjų poreikių mokinių, su pagalba mokiniams teikiančiomis institucijomis, su neįgalius vaikus auginančiais tėvais, nes jie savo išvalgomis gali prisidėti prie paslaugų kūrimo, nurodyti aktualiausius aspektus, o vėliau dalyvauti sukurtose veiklose. Autoriai akcentuoja, kad, kuriant tokias bibliotekų paslaugas, svarbu įvertinti jų poreikius atliekant apklausas, *focus* grupių tyrimus, organizuojant susitikimus bei diskusijas. O siekiant sėkmingo veiklų įgyvendinimo, svarbu detalai planuoti ir nuosekliai įgyvendinti suplanuotas veiklas ir įvertinti šių veiklų metu pasiektus rezultatus. Pasiektų rezultatų įvertinimas padeda tobulinti veiklas, įvertinti jų efektyvumą bei teikiamą naudą (Brannen ir kt., 2017; IFLA, 2018; Crist ir kt., 2020).

Bibliotekų infrastruktūros ir technologinės įrangos srityje, remiantis IFLA (2018) rekomendacijomis, J. Kaeding (2015) ir N. A. Sanchez-Rodriguez, J. LoGiudice (2018) išvalgomis, galima teigti, jog įrengiant bibliotekų patalpas ir įsigyjant įrangą svarbu įvertinti faktą, kad specialiųjų poreikių turintys vaikai ir jaunimas nėra homogeniška grupė – jie turi skirtingus gebėjimus ir poreikius, priklausančius

nuo amžiaus ir fizinių galimybių. Todėl jiems skirtos erdvės turėtų būti atitinkamai pritaikytos – pvz., jaunimui reikėtų erdvės, kurioje būtų galima bendrauti, leisti laisvalaikį, o jaunesniems vaikams reikia erdvės, kuri būtų pritaikyta žaidimams ir pan. Kaip pažymi N. A. Sanchez-Rodriguez, J. LoGiudice (2018), vaikams skirtos erdvės turėtų būti lengvai atpažįstamos, nesudėtingai randamos bei prieinamos, o patalpas rekomenduojama įrengti vadovaujantis universalus dizaino principais. Šie principai yra svarbūs, nes specialiųjų poreikių turintys vaikai ir jaunimas gali skirtis vienas nuo kito, net ir turėdami tuos pačius sutrikimus.

Informacinių, kultūrinių ir edukacinių paslaugų srityje, D. E. Agosto (2016) teigimu, viešosios bibliotekos specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui gali būti naudingos trimis būdais: 1) kaip informacijos šaltinis; 2) kaip erdvė bendrauti ir leisti laisvalaikį su bendraamžiais; 3) kaip erdvė mokytis, užsiimti kūrybine veikla ar savanoriauti. *Informacinių paslaugų* srityje bibliotekoms rekomenduojama turėti pritaikyto turinio, garsinių, Brailio raštu parašytų knygų, knygų su gestų kalbos iliustracijomis ir liečiamų knygų (kurios ypač aktualios autizmo spektro sutrikimų turintiems vaikams) (Adkins, Bushman, 2015; Kaeding, 2015; IFLA, 2018). Bibliotekose turėtų būti literatūros apie skirtingas negalias, mokymosi sunkumus, negalią turinčių vaikų poreikius ir pan., skirtos specialiųjų poreikių vaikus auginantiems tėvams bei su jais dirbantiems specialistams (Halvorson, 2006; Kaeding, 2015). *Kultūrinių ir edukacinių paslaugų* sritis apima literatūrinius, terapinius, sensorinių skaitymų užsiėmimus, kūrybiškumą lavinančias dirbtuves ir pan. Šie užsiėmimai turėtų būti vykdomi nedidelėse grupėse, pasitelkiant interaktyvius žaislus, vaizdines, garsines bei sensorines priemones (Kaeding, 2015; Wilson ir kt., 2019). Kaip pastebi D. E. Agosto (2016) ir N. A. Sanchez-Rodriguez, J. LoGiudice (2018), šiai tikslinei grupei rekomenduojamos virtualios bibliotekų paslaugos, tokios kaip elektroninės knygos, nuotolinės mokymo programos. Autorių nuomone, bibliotekos pagal galimybes turėtų įsigyti naujos technologinės įrangos, skatinti vaikus ir jaunimą joms naudotis, o bibliotekų teikiama nemokama prieiga prie kompiuterių ir interneto gali sumažinti informacinę ir socialinę atskirtį tarp vaikų. Svarbu akcentuoti, kad bibliotekų teikiamos informacinės, kultūrinės ir edukacinės paslaugos gali būti specialiai sukurtos ir skirtos tik specialiųjų poreikių turintiems vaikams, tačiau lygiai taip pat šios paslaugos gali būti universalios, atitinkančios universalus dizaino principus ir tikti tiek specialiųjų poreikių, tiek visiems kitiems vaikams ir jaunimui (Kaeding, 2015; Sanchez-Rodriguez, LoGiudice, 2018; IFLA, 2018).

Darbuotojų kompetencijų tobulinimo srityje IFLA (2018), M. H. Brannen ir kt. (2017) pažymi,

kad bibliotekų darbuotojams svarbu išmanyti bendravimo su vaikais ir jaunimu psichologiją, turėti žinių apie vaikų raidos etapus bei gebėti parinkti tinkamus informacijos šaltinius ir pasiūlyti tinkamas paslaugas. Šias išvalgas papildė F. Lucas (2013) teiginiai, jog šioje srityje svarbus bibliotekų bendradarbiavimas su ugdymo įstaigomis, galintis suteikti viešųjų bibliotekų darbuotojams žinių apie ugdymo turinį bei su juo siejamą mokiniams aktualią literatūrą. Bibliotekininkai taip pat gali bendradarbiauti su mokytojais, specialiaisiais pedagogais, kurie dirba su mokiniais, turinčiais specialiųjų poreikių, ir taip pagilinti žinias (IFLA, 2018).

Bendradarbiavimo srityje bibliotekoms rekomenduojama bendradarbiauti su organizacijomis, besirūpinančiomis specialiųjų poreikių turinčiais vaikais ir jaunimu – bendrojo ugdymo ir specialiosiomis mokyklomis, pagalbą mokiniams teikiančiomis institucijomis, tarnybomis, dienos ir socialinių paslaugų centrais. Šioje srityje svarbus bibliotekų ir mokytojų, specialiųjų ir socialinių pedagogų bendradarbiavimas planuojant, kuriant ir įgyvendinant veiklas, siejamas su bibliotekų paslaugomis vaikams ir jaunimui (Lucas, 2013; Kaeding, 2015; IFLA, 2018; Sanchez-Rodriguez, LoGiudice, 2018). Bendradarbiavimo srityje išryškėja ir partnerystės, kaip aukštesnio bendradarbiavimo lygmens, svarba. Partnerystė gali būti įgyvendinama strateginiu lygmeniu, kada kelios organizacijos bendradarbiaudamos siekia tų pačių tikslų ir įgyvendina tų pačių dokumentų nuostatas. Partnerystė ir bendradarbiavimas su švietimo sektoriui priklausančiomis organizacijomis gali paskatinti specialiųjų poreikių turinčių vaikų ir jaunimo įsitraukimą į bibliotekų veiklas (Sanchez-Rodriguez, LoGiudice, 2018).

Paslaugų viešinimo srityje bibliotekoms rekomenduojama informuoti specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui atstovaujančias organizacijas apie šiems vaikams pritaikytas paslaugas, informacijos šaltinius ir užmegzti su jais bendradarbiavimo ryšius, siekiant įtraukti juos į šias veiklas. Remiantis D. E. Agosto (2016) ir N. A. Sanchez-Rodriguez, J. LoGiudice (2018) išvalgomis, galima teigti, kad viešinant paslaugas, orientuotas į specialiųjų poreikių turinčius vaikus ir jaunimą, reikėtų informaciją talpinti bibliotekų internetiniuose puslapiuose bei aktyviai naudotis socialiniais tinklais.

Apibendrinant šią informaciją galima teigti, jog siekiant padidinti specialiųjų poreikių turinčių vaikų ir jaunimo įtraukimą į bibliotekų veiklas, taip prisidedant prie jų socializacijos, svarbu tirti jų poreikius, nuosekliai planuoti ir vykdyti veiklas, siejamas su paslaugomis šiai grupei (pritaikyti bibliotekų aplinką, teikti jų poreikius atliepančias paslaugas, tobulinti darbuotojų kompetencijas, tikslingai viešinti informaciją), nuolat vertinti pasiektus rezultatus ir į visus šiuos procesus įtraukti specialiųjų poreikių turinčių

vaikų ir jaunimo atstovus. Mokslinės literatūros analizė parodė, kad bibliotekos dažnai veikas koncentruoja į fizinių aplinkų pritaikymą, naujų technologijų įsisavinimą ir prieigos prie informacinių, kultūrinių bei edukacinių paslaugų suteikimą. Esama nuomonių, kurias taip pat verta patikrinti tyrimu, kad bibliotekos dar nepakankamai dėmesio skiria tokiems įtraukties didinimo veiksniams, kaip tikslinės grupės poreikių tyrimai, bendradarbiavimas su specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui atstovaujančiomis organizacijomis, paslaugų viešinimo iniciatyvos.

Empirinio tyrimo rezultatai

Analizuojant tyrimo metu gautą medžiagą buvo išskirtos Šiaulių regiono bibliotekų veiklų grupės, siejamos su paslaugomis specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui, atspindinčios esminius socialiai įtraukios bibliotekos elementus – bibliotekų valdymą, aplinkos ir paslaugų pritaikymą, darbuotojų kompetencijų tobulinimą, bendradarbiavimo plėtojimą ir paslaugų viešinimą.

Bibliotekų *valdymo* srityje paslaugų teikėjų tyrimas parodė, kad paslaugos, orientuotos į specialiųjų poreikių turinčius vaikus ir jaunimą, Šiaulių regiono bibliotekose yra planuojamos ir įgyvendinamos nuosekliai, o esant poreikiui atliekami patobulinimai („planuojame naujas veiklas ir paslaugas“, „atnaujiname edukacinių programų turinį“). Tačiau paslaugų gavėjų tyrimas išryškino faktus, kad tikslinei grupei atstovaujantys asmenys retai įtraukiami į paslaugų kūrimo veiklas („socialiniai darbuotojai tikrai galėtų daugiau prisidėti kuriant edukacines, terapines veiklas“), dažniausiai jie kaip dalyviai naudojasi jau sukurtomis bibliotekų paslaugomis, nėra atliekami šios tikslinės grupės poreikių bibliotekų paslaugoms tyrimai („tyrimuose dalyvauti neteko“).

Remiantis specialiųjų poreikių vaikams ir jaunimui atstovaujančių organizacijų pateikta informacija, galima teigti, kad bibliotekų *aplinkos pritaikymo* srityje svarbiausia, jog specialiųjų poreikių turintys vaikai galėtų nevaržomai patekti į bibliotekų patalpas ir naudotis teikiamomis paslaugomis. Svarbu paminėti, kad raidos sutrikimų ir mokymosi sunkumų turintys vaikai, kurie sudaro apie 80 proc. šios tikslinės grupės (LR statistikos departamentas, 2020), dažniausiai gali naudotis įprasta bibliotekų infrastruktūra bei technologine įranga, tačiau jos turi atitikti vaikų ir jaunimo poreikius, atsirandančius dėl skirtingo amžiaus bei skirtingų gebėjimų. O judėjimo negalią turintiems vaikams aktualiausias bibliotekų infrastruktūros pritaikymas įrengiant lifthus, keltuvus („bibliotekoje nepritaikytas aukštas (antras), nėra lifto“, „pagrindinė kliūtis – laiptai judėjimo negalią turintiems“). Bibliotekų vadovų nuomonės analizė parodė, kad būtent ši sritis ir yra probleminė – didelėje dalyje

Šiaulių regiono bibliotekų, ypač esančių regionuose, infrastruktūra yra nepritaikyta turintiems judėjimo negalią („neturime keltuvo judėjimo negalią turintiems asmenims“, „vaikų bibliotekoje neturime nei lifto, nei keliamosios platformos, tik miesto filiale turime keliamąją platformą, neturime pritaikytų baldų“). Sunkumai fiksuojami ir technologinės įrangos srityje, nes bibliotekoms stinga modernesnės įrangos („nepakankamas aprūpinimas“, „reikėtų atnaujinti technologinę įrangą, kuri neatitinka šiuolaikinių reikalavimų“). Bibliotekų vadovai mini būtinus dalykus (liftai, kompiuterinė įranga), kai labiau bibliotekas modernizuojant pažengusių šalių mokslininkai (Kaeding, 2015; Sanchez-Rodriguez, LoGiudice, 2018) jau kalba apie būtinybę įvertinti specialiųjų poreikių turinčių vaikų ir jaunimo grupės nevienalytiškumą ir kiek įmanoma plačiau taikyti universalaus dizaino principus, kuriais vadovaujantis būtų užtikrintas bibliotekų aplinkos prieinamumas neišskiriant nė vienos vartotojų grupės.

Informacinių paslaugų srityje paslaugų gavėjų tyrimas atskleidė faktus, kad Šiaulių regiono bibliotekose regėjimo negalią turintiems vaikams trūksta pritaikytų informacijos šaltinių („silpnaregiams vaikams turėtų būti viskas įgarsinta ar padidintu šriftu“), menkai išnaudojamos elektroninių knygų galimybės („elektronines knygas skaito, bet palyginti mažai“, „el. knygų didelis poreikis, bet pasiūla minimali“). Siekdamas patenkinti šios tikslinės grupės informacinius poreikius, bibliotekos, remiantis jų vadovų pasisakymais, periodiškai papildoma knygų fondus („kiekvieną mėnesį bibliotekos fondas yra papildomas naujomis knygomis“, „pagal poreikį nuperkama naujų, įvairesnių formatų leidinių“) ir teikia nuotolines knygų pristatymo paslaugas („knygos nešamos į specialiojo ugdymo centrą“, „su knygnešiu pagalba pristatome knygas į namus“). Bibliotekų vadovų teigimu, elektronines knygas populiarinti tarp specialiųjų poreikių turinčių vaikų ir jaunimo yra labai svarbu. Jų nuomone, tai galėtų būti daroma organizuojant interaktyvius praktinius mokymus bei aktyviau viešinant informaciją apie elektronines knygas.

Paslaugų gavėjų tyrimas parodė, kad *kultūrinių ir edukacinių paslaugų srityje* specialiųjų poreikių turintys vaikai ir jaunimas ne visada gali pasinaudoti Šiaulių regiono bibliotekose vykdomų renginių gausa ir įvairove („bibliotekoje vykstantys renginiai neverčiami į gestų kalbą“, „netransliuojami tiesiogiai“) dėl prieinamumo specifikos. Remiantis gauta informacija, specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui aktualiausios Šiaulių regiono bibliotekose teikiamos paslaugos yra *edukaciniai užsiėmimai* („jaunimui labiau aktualūs edukaciniai užsiėmimai“), *skaitymo skatinimo veiklos* („susijusios su skaitymo skatinimu“), *medijų ir skaitmeninio raštingumo užsiėmimai* („šiuolaikiniai įrenginiai“, „skaitmeninio ugdymo užsiėmimai“), taip pat bibliotekos jiems gali būti *lais-*

valaikio praleidimo vieta („laisvalaikio praleidimo vieta“, „užsiėmimai įvairiausi laisvalaikiui praleisti“). Bibliotekų vadovų pasisakymų turinys iš esmės sutampa su specialiųjų poreikių turinčių vaikų ir jaunimo atstovų pasisakymais. Bibliotekų vadovai aktualizavo *medijų ir skaitmeninio raštingumo užsiėmimus* („skaitmeninio ugdymo užsiėmimus“, „įvairias interaktyvias veiklas“), *kultūrinius renginius* („rengiame parodas“, „dalyvauja teminėse dienos“, „organizuojami lėlių teatro spektakliukai“, „filmų peržiūros“), *edukacinius užsiėmimus* („edukacinės veiklos“) ir *skaitymo skatinimo iniciatyvas* („skaitymo skatinimui skirtus renginius“), teigė, kad vykdomos ekstensyvios veiklos, kurių metu renginiai organizuojami specialiosiose mokyklose, dienos centruose. Ši informacija rodo, kad specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui bibliotekos gali teikti įvairias paslaugas, siejamas su edukacinėmis, medijų ir skaitmeninio raštingumo bei literatūrinėmis veiklomis, galinčiomis papildyti formalaus švietimo turinį, suteikti prieigą prie naujausių technologijų, nemokamo interneto ir sudaryti galimybes praleisti laisvalaikį. Svarbu pažymėti, kad vaikų ir jaunimo dalyvavimas bibliotekų veiklose dažnai yra skatinamas pedagogų, socialinių darbuotojų ir kt. suinteresuotų asmenų, nes mokiniai su jais kartu atvyksta į bibliotekas dalyvauti veiklose. Dėl šios priežasties bibliotekoms svarbu palaikyti tiesioginį kontaktą su šiais asmenimis, informuojant juos apie naujas bibliotekų veiklas, renginius, paslaugas ir pan. Šioje srityje svarbu įvertinti faktą, kad 88 proc. specialiųjų poreikių turinčių vaikų ir jaunimo mokosi bendrojo ugdymo mokyklose (ŠVIS, 2020), o į bibliotekas jie dažniausiai atvyksta kartu su kitais vaikais ir ne visada galima suprasti, kurie vaikai turi specialiųjų poreikių, o kurie – ne. Todėl kuriant edukacinius, skaitmeninio raštingumo, skaitymo skatinimo užsiėmimus bei organizuojant kultūrines veiklas svarbu vadovautis universalaus dizaino principais ir užtikrinti kiek įmanoma didesnę šių veiklų universalumą ir pritaikymą visiems be išimties vaikams ir jaunimui.

Darbuotojų kompetencijų srityje paslaugų gavėjų tyrimo analizė parodė, kad Šiaulių regiono bibliotekų darbuotojų kompetencijos vertinamos pakankamai teigiamai, tačiau pripažįstama, jog jų tobulinimas būtų naudingas („iš esmės pakankamos“, „negaliu teigti, kad kompetencijų trūksta, bet jas didinti visada naudinga“). Bibliotekų vadovų teigimu, jų darbuotojai kompetencijas dažniausiai tobulina dalyvaudami mokymuose, seminaruose, diskusijose, kurie skirti žinioms apie šios tikslinės grupės poreikius gilinti, neįvardydami specifinių žinių poreikio ar tokių mokymų trūkumo.

Bendradarbiavimo plėtojimo aspektu tyrimas atskleidė, kad šiuo metu Šiaulių regiono bibliotekų bendradarbiavimas su specialiosiomis mokyklomis, die-

nos centrais ir kt. organizacijomis dažniausiai vyksta organizuojant kultūrinius renginius, edukacinius užsiėmimus ir vykdant projektines veiklas. Tačiau paslaugų gavėjų nuomone, specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui atstovaujančios organizacijos galėtų prisidėti ne tik įgyvendinant, bet ir kuriant bibliotekų veiklas („socialiniai darbuotojai tikrai galėtų daugiau prisidėti kuriant edukacines, terapines veiklas“), taip pat galėtų būti organizuojama daugiau bendrų renginių, kuriuose dalyvautų specialistai, atvykę su mokiniais („kaip mokykla mes galėtume bendradarbiauti, skatinti mokinius dalyvauti“). Tokio tipo bendradarbiavimas galėtų užtikrinti pakankamą dalyvių skaičių bibliotekų veiklose bei suteiktų galimybę bibliotekoms teikti aktualias ir šios tikslinės grupės poreikius atliepiančias paslaugas. Kadangi didžioji dalis specialiųjų poreikių turinčių vaikų ir jaunimo mokosi bendrojo ugdymo mokyklose, svarbu plėtoti bendradarbiavimą su šiomis mokyklomis bei jose dirbančiais specialiaisiais pedagogais, socialiniais darbuotojais. Šioje srityje vertėtų apsvarstyti bibliotekų ir specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui atstovaujančių organizacijų partnerystės galimybes, kada organizacijos bendrai kurtų ir įgyvendintų veiklas, siekdamas bendrų tikslų.

Paslaugų viešinimo srityje tyrimas parodė, kad specialiųjų poreikių turinčius vaikus ir jaunimą greičiausiai pasiekia informacija, paviėšinta virtualioje erdvėje – socialiniuose tinkluose ir bibliotekų tinklalapiuose. Paslaugų gavėjų tyrimo metu paaiškėjo faktas, jog šiai tikslinei grupei pati aktualiausia informacija yra apie būsimus bibliotekų renginius.

Specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui atstovaujančios organizacijos nurodė priežastis, kurios lemia šios tikslinės grupės *nesilankymą bibliotekose*. Tai menka jų pačių motyvacija, nepritaikyta bibliotekų infrastruktūra, informacijos apie bibliotekų paslaugas trūkumas bei faktas, kad vaikų ir jaunimo užimtumu dažnai rūpinasi kitos organizacijos. Specialiųjų poreikių turinčių vaikų ir jaunimo motyvacija lankytis bibliotekose gali būti didinama orientuojantis į jiems aktualių veiklų plėtojimą – medijų ir skaitmeninio raštingumo ugdymo, edukacinių užsiėmimų vykdymą, taip pat erdvių, kur jaunimas galėtų rinktis praleisti laisvalaikį, kūrimą ir pan. Pažymėtinas ir aktyvesnis tikslingas informacijos apie šias veiklas viešinimas, pasitelkiant šiai tikslinei grupei aktualiausias informacijos šaltinius. Šioje srityje labai svarbi ir pačių specialiųjų poreikių turinčių vaikų ir jaunimo atstovų pasiūlyta priemonė, galinti paskatinti šių vaikų lankymąsi bibliotekose – tai bendradarbiavimas su specialiosiomis mokyklomis bei kitomis vaikų ir jaunimo užimtumu besirūpinančiomis įstaigomis tiek kuriant, tiek įgyvendinant jau sukurtas veiklas.

Empirinio tyrimo metu gauta informacija rodo, kad Šiaulių regiono bibliotekų veiklos, siejamos su paslaugomis specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui, apima visus esminius socialiai įtraukios bibliotekos elementus, tačiau dalis veiklos procesų (valdymas, aplinkos, informacinių ir kultūrinių paslaugų pritaikymas, bendradarbiavimo plėtojimas, paslaugų viešinimas) yra tobulintini, reikalauja aktyvesnio vystymo. Tyrimas parodė, kad bibliotekos su paslaugų gavėjų atstovais *nepakankamai bendradarbiauja įtraukiant juos į procesų valdymą*: paslaugų kūrimo veiklas, tikslinės grupės poreikių tyrimus, grįžtamąjį ryšį. Dėl to ir dėl dar nepakankamai pritaiktos infrastruktūros, specifinių šaltinių bei viešinimo priemonių stokos labiausiai nukenčia specifinių poreikių vaikų grupė. Jiems bibliotekose vykdomų veiklų prieinamumas yra labiausiai komplikotas. Paslaugų teikėjai pripažįsta šios tikslinės grupės poreikių tyrimų nepakankamumą, teigiamai vertina bendradarbiavimo plėtojimo galimybes, aktyviau įtraukiant paslaugų gavėjus į veiklų kūrimo ir įgyvendinimo procesus. Kaip ir paslaugų gavėjai, jie taip pat įžvelgia bibliotekų aplinkos bei informacijos šaltinių nepritaikymo negalią turinčių vaikų poreikiams problemas, kurių sprendimui numato ekstensyvių ir virtualių paslaugų plėtojimo galimybes.

Mokslinės literatūros analizės ir empirinio tyrimo metu gauta informacija leido išskirti esmines Šiaulių regiono bibliotekų socialinės įtraukties didinimo galimybes. Visų pirma, tai specialiųjų poreikių vaikų ir jaunimo atstovų (bendrojo ugdymo ir specialiųjų mokyklų, socialinių darbuotojų, tėvų) įtraukimas į paslaugų kūrimo, įgyvendinimo ir vertinimo veiklas bei reguliarus šios tikslinės grupės poreikių tyrimas, kuris, kaip pažymi M. H. Brannen ir kt. (2017), gali padidinti bibliotekų teikiamų paslaugų ir šių vaikų poreikių atitiktį. Bibliotekų aplinkos ir paslaugų prieinamumo didinimo galimybės sietinos ne tik su būtiniais įrenginiais, technologine įranga ir pritaikytomis informacijos šaltiniais (lifteriais, keltuvais, teksto didinimo įranga, garsinėmis, Brailio raštu parašytomis knygomis ir kt.), bet ir su universalus dizaino principų taikymu. J. Kaeding (2015) ir N. A. Sanchez-Rodriguez, J. LoGiudice (2018) teigimu, universalus dizainas yra ypač aktualus kalbant apie šią nevienalytę ir skirtingų poreikių turinčią tikslinę grupę. Siekiant į bibliotekų veiklas įtraukti kiek įmanoma daugiau specialiųjų poreikių turinčių vaikų ir jaunimo, svarbu plėtoti bibliotekų ir šiems vaikams atstovaujančių organizacijų bendradarbiavimą kuriant ir vykdant įvairias veiklas (organizuojant renginius, edukacinius užsiėmimus, projektines veiklas) bei aktyviai viešinant informaciją šiai tikslinei grupei (Lucas, 2013; Kaeding, 2015; Agosto, 2016).

Išvados

Siekiant didinti bibliotekų socialinę įtrauktį svarbu patenkinti visų socialinių dalininkų poreikius, o ypač tų, kurie priklauso socialinės atskirties grupėms, šio tyrimo kontekste – tai specialiųjų poreikių turinčių vaikų ir jaunimo. Mokslinės literatūros analizė parodė, kad viešųjų bibliotekų veiklos, siejamos su paslaugomis šiai socialinių dalininkų grupei, atitinka esminius socialiai įtrauktos bibliotekos elementus: organizacinį valdymą, bibliotekų aplinkos pritaikymą, technologinės įrangos ir informacijos šaltinių įsigijimą, informacinių, kultūrinių ir edukacinių veiklų vykdymą, darbuotojų kompetencijų tobulinimą, bendradarbiavimą su specialiųjų poreikių turintiems vaikams atstovaujančiomis organizacijomis ir paslaugų viešinimą. Atlikus empirinį tyrimą nustatyta, kad Šiaulių regiono bibliotekų socialinė įtrauktis paslaugų specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui srityje yra nepakankama, kalbant apie tokias veiklas kaip bibliotekų valdymas, aplinkos, informacinių ir kultūrinių paslaugų pritaikymas, bendradarbiavimo plėtojimas ir paslaugų viešinimas. Remiantis mokslu, bibliotekų valdymo srityje ji gali būti didinama atliekant šios tikslinės grupės poreikių tyrimus, įtraukiant jų atstovus (socialinius darbuotojus, specialiuosius pedagogus, mokytojus, tėvus) į paslaugų planavimo, kūrimo, įgyvendinimo bei rezultatų vertinimo veiklas (organizuojant susitikimus, diskusijas).

Šioje srityje išvelgiamas poreikis išsamesniems šios tikslinės grupės poreikių tyrimams, kuriuose dalyvautų patys vaikai, jų tėvai, bendrojo ugdymo mokyklų mokytojai, specialieji pedagogai ir pan., – tai padėtų kompleksiskai įvertinti ir vaikų, ir jų atstovų poreikius bibliotekų paslaugoms. Aplinkos ir paslaugų pritaikymo srityje Šiaulių regiono bibliotekų socialinė įtrauktis gali būti didinama tobulinant infrastruktūros, technologinės įrangos, informacijos šaltinių bei kultūrinių paslaugų prieinamumą įvairovę ir atitiktį negalią turinčių vaikų poreikiams. Šioje srityje taip pat svarbus universalus dizaino principų taikymas. Mokslinės literatūros analizė parodė, kad specialiųjų poreikių turinčių vaikų ir jaunimo grupės nevienalytiškumas lemia universalus dizaino poreikį tiek pritaikant bibliotekų aplinką, tiek kuriant paslaugas. Svarbi sritis, siejama su specialiųjų poreikių turinčių vaikų ir jaunimo įtrauktimi į Šiaulių regiono bibliotekų veiklas, yra bendradarbiavimo plėtojimas. Bibliotekoms svarbu plėtoti bendradarbiavimą su bendrojo ugdymo ir specialiosiomis mokyklomis, dienos centrais ir kt. organizacijomis, užmezgant aktyvios partnerystės ryšius, kartu įgyvendinant įvairias veiklas bei dalijantis ištekliais. O paslaugų viešinimo srityje informacijos prieinamumą specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui galėtų padidinti aktyviai virtualioje erdvėje skelbiama informacija,

orientuota į šią tikslinę grupę. Svarbu, atsižvelgiant į negalios specifiką, sukurti ir diegti specialiųjų poreikių vaikams prieinamas informacijos viešinimo platformas, kanalus.

Literatūra

- Adkins, D., Bushman, B., 2015, A Special Needs Approach a Study of How Libraries Can Start Programs for Children with Disabilities. *Children and Libraries*. Vol. 13. No. 3. P. 28–33.
- Agosto, D. E., 2016, What's Next in U.S. Public Library Services for Teens? A Peek into a Promising Future. *Public Library Quarterly*. Vol. 35. No. 4. P. 344–350, doi: 10.1080/01616846.2016.1251806
- American Library Association, 2018, *Understanding Accessibility Challenges for Patrons*, <http://www.ala.org/news/member-news/2018/02/understanding-accessibility-challenges-patrons>
- Brannen, M. H., Milewski, S., Mack, T., 2017, Providing Staff Training and Programming to Support People with Disabilities: An Academic Library Case Study. *Public Services Quarterly*. Vol. 13. No. 2. P. 61–77.
- Carrillo, E., Gregory, G. M., 2019, Change Management in Extremis: A Case Study. *Journal of Access Services*. Vol. 16. No. 1. P. 21–33.
- Chew, I., Leong, B., Higgins, S. E., 2010, Public Library Services for Wheelchair-Bound Young People in Singapore. *Public Library Quarterly*. Vol. 29. No. 3. P. 210–229, doi: 10.1080/01616846.2010.502033
- Clarke, A., 2012, The Potential of the Human Rights-Based Approach for the Evolution of the United Nations as a System. *Human Rights Review*. Vol. 13. P. 225–248.
- Crist, B., Donovan, C. V., Doran-Myers, M., Hofschire, L., 2020, Supporting Parents in Early Literacy through Libraries (SPELL): An Evaluation of a Multi-Site Library Project. *Public Library Quarterly*. Vol. 39. No. 2. P. 89–101, doi: 10.1080/01616846.2019.1622070
- Düren, P., Goldstein, S., Landøy, A., Repanovici, A., Saarti, J., 2019, Effects of the New Public Management (NPM) and Austerity in European Public and Academic Libraries. *Journal of Library Administration*. Vol. 59. No. 3. P. 342–357.
- Gaskin, J., 2015, On the Potential for Psychological Researchers and Psychologists to Promote the Social Inclusion of People with Disability: A Review Cadeyrm. *Australian Psychological Society*. Vol. 50. No. 6. P. 445–454.
- Gibson, A., 2006, Improving the Quality of Library Services for Students with Disabilities. *Disability Support Services*. P. 57–66.
- Hawkins, J. E., 2018, The Practical Utility and Suitability of Email Interviews in Qualitative Research. *The Qualitative Report*. Vol. 23. No. 2. P. 493–501.
- IFLA Guidelines for Library Services to Children aged 0–18*, 2018, <https://www.ifla.org/publications/node/67343>
- Irwin, B., Silk, K., 2019, Changing Stakeholder Expectations of Library Value. *Public Library Quarterly*. Vol. 38. No. 3. P. 320–330.

15. Kaeding, J., Velasquez, D. L., Price, D., 2017, Public Libraries and Access for Children with Disabilities and Their Families: A Proposed Inclusive Library Model. *Journal of the Australian Library and Information Association*. Vol. 66. No. 2. P. 96–115.
16. Kaeding, J., 2015, *Opening Access to Public Libraries for Children with Special Needs & their Families*, https://www.education.sa.gov.au/sites/default/files/opening_access_to_public_libraries_for_children_with_special_needs_and_their_families_online.pdf?a-csf_files_redirect
17. Kaunda, N., Chizwina, S., 2019, Providing Access to Students with Print Disabilities: The Case of the North-West University in South Africa. *Journal of Access Services*. Vol. 16. No. 1. P. 6–20, doi: 10.1080/15367967.2018.1547641
18. Kiani, E., Pashootanzadeh, M., Ansari, A., 2018, Analyzing the Influence of Marketing Intelligence and Risk-Taking of the Librarians of Kids / Teens Libraries on Competitive Advantage and User Loyalty. *Public Library Quarterly*. Vol. 37. No. 4. P. 441–460, doi: 10.1080/01616846.2018.1513257
19. King, B. J., 2017, *Unleashing the Power of Inclusion. Attracting and Engaging the Evolving Workforce*, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/about-deloitte/us-about-deloitte-unleashing-power-of-inclusion.pdf>
20. Kinsella, W., 2018, Organising Inclusive Schools. *International Journal of Inclusive Education*. P. 1–17, doi: 10.1080/13603116.2018.1516820
21. Koller, D., Pouesard, M., Rummens, J. A., 2018, Defining Social Inclusion for Children with Disabilities: A Critical Literature Review. *Children & society*. Vol. 32. P. 1–13.
22. Kulikauskienė, K., 2019, Socialiniai įtraukios bibliotekos samprata besikeičiančioje visuomenėje. *Socialiniai tyrimai / Social research*. Vol. 42. No. 1. P. 67–78.
23. Lokman, I. M., 2006, E-Mail Interviewing in Qualitative Research: a Methodological Discussion. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*. Vol. 57. No. 10. P. 1284–1295, doi: 10.1002/asi.20416
24. LR statistikos departamentas, 2020, *Specialiuju ugdymosi poreikiu vaikai ir jaunimas iki 18 metų*, <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R059#/>
25. Lucas, F., 2013, Many Spokes, Same Hub: Facilitating Collaboration Among Library and Early-Childhood Services to Improve Outcomes for Children. *The Australian Library Journal*. Vol. 62. No. 3. P. 196–203, doi: 10.1080/00049670.2013.815576
26. Pionke, J. J., 2017, Toward Holistic Accessibility Narratives from Functionally Diverse Patrons. *Reference & User Services Quarterly*. Vol. 57. No. 1. P. 48–56.
27. Pressley, T., 2017, Public Libraries, Serious Mental Illness and Homelessness: A Survey of Public Librarians. *Public Library Quarterly*. Vol. 36. No. 1. P. 61–76, doi: 10.1080/01616846.2017.1275772
28. Racelis, A., 2018, Library Services for the Poor: Theoretical Framework for Library Social Responsibility. *Pedagogical Research*. Vol. 3. No. 2. P. 1–9.
29. Sanchez-Rodriguez, N. A., LoGiudice, J., 2018, Building Bridges: Fostering Dynamic Partnerships between the Library Department and Office of Student Disability Services in Higher Education. *Journal of Access Services*. Vol. 15. No. 4. P. 142–160.
30. *Specialiuju poreikiu vaikai bendrojo ugdymo mokyklose*, 2020, ŠVIS, <https://www.svis.smm.lt/bendrasis-ugdymas-2/>
31. Stover, S., 2019, Public Libraries and 21st Century Digital Equity Goals. *Communication Research and Practice*. Vol. 5. No. 2. P. 188–205.
32. Subramaniam, M., Kodama, C., Oxley, R., 2013, School Librarians as Ambassadors of Inclusive Information Access for Students with Disabilities. *School library research*. Vol. 16. P. 1–34.
33. Thompson, S., 2017, *Defining and Measuring 'Inclusion' Within an Organisation*, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5bace6fb40f0b62dd732c49f/123_-_Defining_and_measuring_inclusion_within_an_organisati.pdf
34. Vohra, N., Chari, V., 2015, Inclusive Workplaces: Lessons from Theory and Practice. *The Journal for Decision Makers*. Vol. 40. No. 3. P. 324–362.
35. Wilson, K. P., Steinbrenner, J. P., Kalandadze, T., Handler, L., 2019, Interventions Targeting Expressive Communication in Adults With Autism Spectrum Disorders: A Systematic Review. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*. Vol. 62. P. 1959–1978.
36. Young, D. W., 2018, Creating Inclusive Library Environments: A Planning Guide for Serving Patrons with Disabilities. *Technical Services Quarterly*. Vol. 35. No. 1. P. 131–132, doi: 10.1080/07317131.2017.1385311

Summary

THE DEVELOPMENT OF SOCIALLY INCLUSIVE LIBRARIES IN ŠIAULIAI REGION PROVIDING SERVICES FOR CHILDREN AND YOUTH WITH SPECIAL NEEDS

Kristina Kulikauskienė

One of socially vulnerable groups in society, which often faces social exclusion problems, is children and youth with special needs. In Lithuania, children with special needs comprise about 12.5 percent from the total number of children and youth up to 18 years (Statistics Department of Lithuania, 2020). It is a significant part of society and a group of library stakeholders, which needs to have access to library services since the earliest possible participation in educational, social and cultural activities can promote the development of these children. For this reason, it is important to study how library services meet the needs of and to assess how they are prepared to provide services for this group. In order to do this, the aim of this paper was to analyze the possibilities of Šiauliai region libraries social inclusion in the area of services for children and youth with special needs. To achieve this goal scientific literature was analyzed and a structured interview with 25 respondents was carried out by e-mail in empirical research, Research data was analyzed using a categorization method. Scientific literature analysis allowed the author to identify the main areas of library activities and services for children and youth with special needs. Empirical research provided an opportunity to assess how Šiauliai region libraries services meet the needs of children and youth with special needs and to examine their possibilities to maximise libraries social inclusion. Empirical research showed that Šiauliai region libraries social inclusion regarding their services for children and youth with special needs is insufficient in the context of library management, environment adaptation, cooperation development, information on cultural events, on library service dissemination. Regarding library management, there is a need for more detailed research into the needs of this target group, which could help to assess the needs of children and their representatives. Regarding environment and service adaptation, Šiauliai region libraries social inclusion can be raised by improving their infrastructure, technological equipment, expanding the variety of information sources and access to cultural services. It is also important to intensify libraries cooperation with organizations that represent children and youth with special needs and to more actively disseminate information that focuses on this target group.

Keywords: *socially inclusive library, children and youth with special needs.*

Santrauka

ŠIAULIŲ REGIONO BIBLIOTEKŲ PASLAUGŲ SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ TURINTIEMS VAIKAMS IR JAUNIMUI PLĖTOJIMAS SIEKIANT BIBLIOTEKŲ SOCIALINĖS ĮTRAUKTIES DIDINIMO

Kristina Kulikauskienė

Viena iš socialiai pažeidžiamų visuomenės grupių, dažnai susidurianti su socialinės atskirties problemomis, yra specialiųjų poreikių turintys vaikai ir jaunimas. Lietuvoje specialiųjų poreikių turintys vaikai sudaro apie 12,5 proc. nuo bendro vaikų ir jaunimo iki 18 metų skaičiaus (LR statistikos departamentas, 2020). Tai ženkliai visuomenės dalį sudaranti bibliotekų socialinių dalininkų grupė, kuriai būtina užtikrinti galimybę gauti bibliotekų paslaugas, nes kuo ankstyvesnis dalyvavimas edukacinėse, socialinėse ir kultūrinėse veiklose gali paskatinti šių vaikų vystymąsi bei raidą. Dėl šios priežasties yra aktualu tirti specialiųjų poreikių turinčių vaikų ir jaunimo poreikių ir bibliotekų paslaugų atitiktį bei įvertinti bibliotekų pasirengimą teikti paslaugas šiai tikslinei grupei. Siekiant tai padaryti šiame straipsnyje keliamas tikslas – išanalizuoti Šiaulių regiono bibliotekų socialinės įtraukties didinimo galimybes paslaugų specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui srityje. Šiam tikslui pasiekti pasitelkta mokslinės literatūros analizė ir struktūruotas interviu elektroniniu paštu su 25 informantais, naudotas empiriniam tyrimui atlikti. Tyrimo duomenims analizuoti taikytas kategorizavimo metodas. Mokslinės literatūros analizė įgalino išskirti pagrindines bibliotekų veiklų, siejamų su paslaugomis specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui, sritis. Atliktas empirinis tyrimas suteikė galimybę įvertinti Šiaulių regiono bibliotekų teikiamų paslaugų ir specialiųjų poreikių turinčių vaikų ir jaunimo poreikių atitiktį bei iširti bibliotekų socialinės įtraukties didinimo galimybes šioje srityje. Atlikus empirinį tyrimą paaiškėjo, kad Šiaulių regiono bibliotekų socialinė įtrauktis paslaugų specialiųjų poreikių turintiems vaikams ir jaunimui srityje yra nepakankama tokiose srityse kaip bibliotekų valdymas, aplinkos, informacinių ir kultūrinių

paslaugų pritaikymas, bendradarbiavimo plėtojimas ir informacijos apie bibliotekų paslaugas viešinimas. Bibliotekų valdymo srityje išvelgiamas poreikis išsamesniems šios tikslinės grupės poreikių tyrimams, kurie padėtų kompleksiskai įvertinti ir vaikų, ir jų atstovų poreikius bibliotekų paslaugoms. Aplinkos ir paslaugų pritaikymo srityje Šiaulių regiono bibliotekų socialinė įtrauktis gali būti didinama tobulinant bibliotekų infrastruktūrą, technologinę įrangą, plečiant informacijos šaltinių ir kultūrinių paslaugų prieinamumą įvairovę. Bibliotekoms svarbu intensyvinti bendradarbiavimą su specialiujų poreikių vaikams ir jaunimui atstovaujančiomis organizacijomis ir aktyviau vykdyti informacijos, orientuotos į šią tikslinę grupę, viešinimo veiklas.

Prasminiai žodžiai: *socialiai įtrauki biblioteka, specialiųjų poreikių turintys vaikai ir jaunimas.*

Įteikta 2020 04 20
Priimta 2020 05 13